

BA- BAIEZKOA AURREZKIA

Donostia, 1983-XII-30

Beñat Oihartzabal

Badugu euskaraz esaera ezagun bat, euskal herri guztian molde desberdinetan bildua izan dena, eta gure aitatxi zenak honela erran ohi omen zuena:

Banaki banikek, banu banakikek

Ez du eiki honek azalpenen beharrik, eta egia erran lantto honen atarian ezartzeko atxeki nahi ukan badut, ez da lehenagoko herri zuhurtzia galtzeko perilean ikusten dudalako, bai ordean egungo gaiaren mugatzeko oinarri ezin hobe ematen duelako. Alabaina biziki argiki erakusten digu *ba-* aurrizkia perpausetan zer gisatan agertzen ahal zaigun:

– Baldintzetako protasietan lehenik *aditz laguntzaile edo adizkera* trinko bati lotua, *orduan forma alokutiboan* erabilera eragozten duelarik ardura (hala nola gertatzen baita gure adibidean *banu* eta *banaki* adizkerekin) (1);

– baiezko esaldietan bestalde, beti aditz bati lotua (guztiz gehienetan adizkera trinko *bati*, baina forma alokutiboak ezertan trabatu gabe gure erenpluan ongi ikus daitekeenaz: *banikek, banakikek*).

Azken *ba-* honetaz soilik ariko gara txosten honetan, eta haren azterketa bi partetan eginen dugu: lehenbizikoan aurrizkiaren erabilera manatzen duten ingurumenak aipatuko ditugu; bigarrenean berriz, *ba-* horren balio semantikoaren doi bat argitzera entseiatuko gara.

1. BA- BAIEZKOAREN ERABILERA MANATZEN DUTEN INGURUMENAK

Lehen parte honi dagokion ikerketa adizkera trinkoa duten esaldietara mugatu dugu, *ba-* baiezkoa, jadanik erran bezala, holakoetan agertzen baita maizenik; aditz laguntzaileeri ere lot dakiekeela egia denarren, hondarrean mintzatuko gara bereziki egoera horretaz.

(1) Hala zen bederen lehenago, eta hala da oraino toki askotan, ez orotan ordean. Zuberorik legez zaharrak bere osoan segitzen badu, Lapurdin eta hartarik harago ez da beti hola gertatzen, baldintza errealeko formekin behinik behin.

Ba-ren erabilera bi moldetan baldintzaturik egon daiteke: edo perpausean ezin egonez, edo hartan baitezpadatuki agertu beharrez. Bi posibilitateak bata bestearen ondotik ikus ditzagun, bidenabar aurrizkiaren eginkizun sintaktikoa edo-eta enontziatiboa zedarriztatuz.

1.1. BA- ezin ager daitekeen ingurumenak

Gauza jakina da zenbait ingurumenetan *ba*- baiezko aurrizkia ez dela agertuko. Hain zuzen ere P. Lafitte-k bere gramatikan zenbait egoera gisa horretakoak aipatzen baititu, uste dut guk ere hemen zerrenda hura geure dezaakegula eta beharbada luza ere dirogula.

1.1.1. *Ba*- baiezkoa ez daiteke ager, adizkera jokatuak beste aurrizki bat duelarik: *ba*- baldintzazkoa, edo *bait*-.

a) *Ba*- protasietakoarentzat ez da batere dudarik. *Baldin* partikula ager-tarazten bada perpausean, nahi-ta-ez adizkerako *ba*- aurrizkia baldintzazkoa izanen da, eta *ba*- baiezkorik ezin agertuko da.

Baldin badakizu errazu

Baldin ba(i) badakizu errazu

b) *Bait*- aurrizkiak denaz bezainbatean, aitzitik, dudan nago beti hala den euskalki guztietan. Ipar aldekoetan segurik bai, baina mugaz beste partean? Zenbait idazkitan biak (*ba*- eta *bait*-) perpaus berean aurki daitezke, orduan *ba*- *bai* forman agertzen delarik, *bait*- aurrizkiaren ezkerrean (2); adibidez Arejitak bere *Euskal joskera*-n exenplu hau eskaintzen digu:

Bai baitzekin karlisten etsai aundia zala (Otxolua, **Euskera**, 1927).

Ez naiz segur holako itzuliak egiazki erabiltzen diren ele egitean, eta aitortu dut eni bederen bitxi baino bitxiago iruditzen zaidala *ba*- *bait*-ekin batean erabiltzea:

Erraten ahal dautzut, badakit hala dela

Erraten ahal dautzut, baitakit hala dela

??Erraten ahal dautzut, ba baitakit hala dela

(2) *Bai ba*-ren aldaera gisa agertzen da zenbait euskalkitan, zerbaitek adizkera jokatuari zuzenean lotzera uzten ez diolarik bereziki: *badaki*, baina *bai ote daki* (Baztanen adibidez, eta bestetan ere bai).

Merezi ote du bestalde *bait*- eta *ba*- baldintzazkoa ere ezin uztartuzkoak direla gaineratzea? Hona adibide bat, zeinetan *ba*-baldintzazkoak *bait*- perpausetik egotzi bezala baitu:

Interrogaturen çaituztet nic ere çuec gauça batez, cein badarradaçue nic ere erranen drauçuet, cer autoritatez gauça hauc egulten ditudan. Leizarraga, Mateo, XXI, 24.

cein badarradaçue horretan diogunaren froga garbia kausitzen dugu. Alabaina, *zein* hemen izenorde erlatibo gisa erabilia denaz gero, adizkerak *bait*- behar zuen, *ba*- baldintzazkoa poxuluan zer ordean.

Horiek hola, ez dakit elkartzetasun horretarik deus *ba*-ren azterketa-
rentzat balio handirik duenik atera dezakegun. Alabaina, hiru morfemak, *ba*-
baiezkoa, *ba*- baldintzazkoa eta *bait*-, *bai* partikulari zuzenki lotuak izanik,
delako ezintasunak morfologian erro hartzen duela irudi baitu.

1.1.2. *Ba*- ez da agertzen aginterazko perpausetan, ez eta galdera par-
tzialetan (galderazko izenorde batekin giten direnetan).

a) Aginteran gauzak aski garbi dira, adibide hauetan ikus dezakegunaz:

Zaude isilik! baina ° *Bazaude isilik!*

Zoaz hemendik! baina ° *Bazoaz hemendik!*

Zatoz hona! baina ° *Bazatoz hona!*

Hala ere gogora dezagun zenbaiten ustez, Bonaparterenez adibidez,
aginteran aurki daitekeen *b(e)*-, *ba*-tik heldu dela: *beza* < ° *badeza*, hala nola
bizkaitarrez *bozak* < *badozak*. Bai Azkuek, bai Lafonek ordean beren kriti-
kak egin dizkiote hipotesi horri; hainbestenarekin ez dut uste egiazki agintera-
ko *b(e)*- (sekula ere ez *ba*-) hemen diogunari kontra jar dakioken.

b) Galdera partzialekin benturaz ez dugu horren debeku zorrotzik, Ipar
aldean bederen. Halarik ere ezin ukatua da oztopo handiak badirela izenorde
galderazko bat duten perpausetan *ba*- erabiltzeko (3).

??*Non bazabiltza?* baina *Non zabilta??*

??*Nork badaki?* baina *Nork daki?*

??*Zenbat urte baduzu?* baina *Zenbat urte duzu?*

Erran gabe doa galdera osoetan, berriz, *ba*- batere problemarik gabe
erabiltzen ahalko dugula:

Badakizua?

Ba ote dator?

Ba al dago jenderik?

Hemen aurkeztu ditugun bi inkompatibilitateen ondotik, *ba*- asertzioetan
baizik ez zaigula agertzen erran dezakegu (haien sailean sartarazten ditugula
dagozkien galdera osoak).

1.1.3. *Ba*- baiezkorik ez daiteke ezezko asertzioetan aurki.

Asertzioetan agertzen bada *ba*- aurrizkia, ez da hala ere edozeinetan egi-
nen, *ba*- baiezkkoa, baldintzazkoa ez bezala, ezin baitarabilkegu ezezko aser-
tzioetan:

° *Ez, ez badakigu* baina *Ez, ez dakigu*

(3) Gazteen artean bereziki nabari da joera berria Ipar aldean.

1.1.4. *Ba-* ez da erabiltzen perpaus erlatiboetan.

R. de Rijk-i zor baitiogu ohar hori, demadan hark bere tesian eskaini adibidea:

Datorren ijitoa ez datorrenaren anaia da
°Badatorren ijitoa ez datorrenaren anaia da.

Egia da haatik, puntu hau ez dela, gaur bederen, beti denetan berdin errespetatua. Alde batetik zenbait lumaren pean, ez edozeinenan, bestelako adibideak atzeman ditzakegu batzutan:

Hitzak esportatu egiten dira, herritik herrira mailegatu; eta bazeuden hizkuntzatik ez zeuden batetara hedatzen. (Txillardegi, *Hizkuntzalaritza hiztegia*, 1. 293. or)

Bestalde, baxenafar-lapurteraz bederen, erlatibo libroak aposizioan direnean partikulazki, aipatu ezintasuna arintzen bezala da. Hona Lafitte-k bere gramatikan ematen digun esenplu bat:

deus badagonik ez da. (4)

Textu idatzietan gisa bereko esaldiak aski errazki bil daitezke hala nola J. Etxepareren *Buruxkak* deitu liburuan:

bertze bat, piltzarrez lepo belarriak kukutuak ipar haizeak azpitik goiti daldaratuz, ukurturik badoana... (83. or.)

Halaber Lapeyre-ren *Kredo*-an, hauxe kausi daiteke aposiziorik izan gabe (duen aire traketoa, *mixterioak* eskuinean egotetik heldu zaio):

Gure Erljio sailduan badiren bezala mixterioak (...), badire ere mirakuiluak (69. or.) (5).

Salbuespenetan sobera sartu gabe, onar dezagun bizkitartean de Rijk-en oharra orokorki zuzena dela, baxenafar-lapurterarentzat ere bai. *Sosa badut* erran ohi dugu, baina ez *?badudan sosa*, *ba-* aurrizkia soberakin baitugu orduan. Halaber *ba*-ren erabilera beharrezkoa duen *izan* aditza hartzen badugu (ez *laguntzaile eta ez kopula ez denean, hots*), erlatiboetan beti *ba-* gabe darabilgula ikusten ahal dugu. *Etxe hortan haurrak badira* erraten dugularik,

(4) Esaldiaren erran nahia atxeki nahi bada (“il n’y a rien qui soit stable”), *ba-* ez da ken erraza. Derradan oraino, kasu honetan aposizioa ez dela horren segura, “eskuineko” erlatiboa izan baitaiteke hemen.

(5) Luze lihoakiguke puntu honen ongi ikertzea, gauzak, iduriz, ez baitira hain argi. Ez da dudarik, erlatiko libroetan (aposiziorik gabe ere), *ba*-aski errazkoi sartzen dutela gaurko Iparaldeko idazleek. Adibidez, L. Léon-en ebanjelioaren itzulpenean, aurki daitezke honelakoak:

beharririk kaduenak adi beza (Mark IV, 29, 23)

Baduenari emanen diote, ez duenari aldiz, duen hura ere Khenduko (Mark IV, 25).

Ohart azken honetan: *baduenari* (erlatibo libroan), *duen hura* bestean.

etxe haren aipatzeko ez diogu: ??*haurrak badiren etxea*, bai ordean, *haurrak diren etxea*.

Ba- erlatiboetarik kanpo atxekia dela esplikatzeko, bi argumentu ematen ditu de Rijk-ek:

a) *ba-* nolabait galdegai markatzaile izanki, eta perpaus erlatiboetan izen sintagma burukoa (erdarazko antezedentea) izanez galdegaia, *ba-k* (*egin* fokus-enfasi emaleak bezala) ez omen du haietan tokirik (6).

Derradan lehen esplikabide hau aski ahula iruditzen zaidala. Lehenik, ikusiko dugun bezala, *ba-* ez delakotz beti galdegai markatzailea. Bigarrenik, ez baitut uste erlatibogintzak focus-jokuak, de Rijk-ek dioen moldean, eragozten dituen.

b) Erlatiboak beti aitzin egietsiak izanik, *ba-* afirmatzeko aurrizkiak ez du haietan zer eginik, erredontziazkoa bailitzateke orduan.

Argumentu hau, bestea baino indar handiagokoa zait, eta gure azteketa-rentzat ondorio hau aterako dugu: asertzioak jada egintzat ematen direnean, edo, terminologia egokiago bat erabiliz beharbada, aitzin-eraikiak direnean (hau da, hiztunak berriz bere gain hartu behar ez dituelarik), *ba-* ez da erabiltzen (7). Horrek negatiboki haxe erakusten digu: *ba-* asertzio positiboan gauzatzaile edo aktualizatzaile gisa agertzen zaigula (gauzatu edo aktualizatu behar ez denean ez baita haren beharrik).

1.2. BA- ekartzen duten ingurumenak

*Ba-*ren erabilera debekatzen duten ingurumenak ikusi ondoan, orain ekartzen dutenak aurkeztuko ditugu. Derragun aitzinetik elementu formalak oroz lehen ditugula hemen kontuan hartuko, semantikazkoak berriz, edo itxuraz hala direnak, geroko utzirik.

1.2.1. *Adizkera trinkoan jokatua (ATJa) elementu errematiko bakarra denean* (8).

Hori da enetzat, *ba-*ren erabilera osoki baitezpadakoa egiten duen ingurumen bakarra; har dezagun gure hastapeneko adibidea:

° Banu nakikek, ° banaki nkek.

Ba- baiezkoak kendurik, perpausak ezin onartuzkoak dira.

(6) Hona zuzen-zuzen zer dioen de Rijk-ek: "We never find this emphatic *egin* in relative clauses, just as we do not find the affirmative particle *ba* in relative clauses. (...) The procedent, then, is what is important in the consituent sentence, and, hence, there can be no focus different from this procedent" (Tesia, 97. or.).

(7) Hemen ere dematzagun de Rijk-en hitzak: "Relative clause are always presupposed to be true; thus, *ba*, an affirmative particle, has nothing to ad to the content of the embedded proposition". Tesia, 38. or.). Hemengo hiztegiaren argitzeko *aitzin egietsia*, "présupposé vrai"; *aitzin eraikia*, "pré-construit".

(8) *Adizkera trinkoan jokatua* (ATJa), erran nahi baita "forme verbale conjuguée au synthétique".

Halaber, ??*Dakit*, ??*Nator*, ??*Goaz*, ez dira errantza edo enontzio osoak. Zerbait falta zaie, hala nola ondoko hauek ere zerbait eskas baitute:

??*Aita, etxean dago, ama, berriz, dator.*

??*Zuk, behintzat, dakizu.*

Adibide horietan guztietan bada zerbait johan ez denik. Alabaina, euskaraz, predikatua ATJ huts batek baizik osatzen ez duenean, ez daiteke asertziorik egin (9). Horregatik, holako egoeretan, asertzio positiboetan, *ba-* beharrezkoa gertatuko da. Aditz konposatuetan, berriz, besterik jazoten da, aditz nagusiak elementu errematikoa osa baitezake. Gogoan eduki, hala eta guztiz ere, zenbait euskalkitan, aditz perifrastikoekin ere gauza bertsua gerta daitekeela. Hona adibidez ikaztegietakoa informatzaile batek nola erantzun dien galdera hauei: (10)

Zer egin du Anttonek?

- a) *kanpora atera da.*
- b) *atera in da.*

Zer egin duzu?

- a) *lagunekin ibilli naiz.*
- b) *bazkaldu in det.*
- c) *kotxea gelditu det.*
- d) *gelditu in naiz.*

Zer egin behar duzu?

- a) *Miarritzera jun nai det.*
- b) *atera in nai det.*

Ohart gaitzke, aditza elementu errematiko bakarra denean, *egin* agertzen dela erantzunetan; aldiz, beste osagai batek laguntzen duenean, ez dela erabiltzen (nahiz osagai hura ez den ezertan ere enfatikoa).

Bada, ditz trinkoekin zorrotzago eta hedatuago da aipatu bortxaketa. Hainbestenarekin, ATJ huts bat aditz paradigma batetarik jalgitako erakusgarria izan daiteke, baina ez dezake enontziorik osa, lehen eman exenpluetan

(9) Aginduak aldiz bai: *Zaugi! Zoaz! Hago!* Altubek puntu hau ongi azaltzen du (*Erderismos*).

(10) Eskerrak ematen dizkiot Aize Apaletegi-ri, G. Rebuschirekin batean egin galdaketaren denboran, erakutsi zuen pazientziagatik. Berriro diodan, informatzaile honekin oso *erregularki* atera forma horiek ez bide direla Gipuzkoan berean ere, orotan arras berdín erabiltzen. Hemen gure arrazoibidea piska bat ilustratzeaz beste helbururik ez dugu.

ikus daitekeenaz. *Ba-* adizkerari eransten bazaio, aitzitik, errantza betetzen bezala da: predikatua (kasu horretan aditza bera) aktualizatu egiten dela erranen dugu.

?? <i>Dakit</i>	<i>Badakit</i>
?? <i>Nator</i>	<i>Banator</i>
?? <i>Gabiltza</i>	<i>Bagabiltza</i>
?? <i>Ama, berriz, dator</i>	<i>Ama, berriz, badator</i>
?? <i>Zuk, behintzat dakizu</i>	<i>Zuk, behintzat, badakizu</i>

Garbi gera bedi, *ba-* eranstearekin, informazioaren aldetik deus berri ez dugula ekartzen, eta enontzinoa positiboa izanik ez dela bereziki baietz errateko moldatua (11). Horrela, *ba-*ren zer-egina sintaktikoa da lehen-lehenik holakoetan; *predikatuari gorputz ematen dio*; lehen, *ba-*, asertzio positiboetan, gauzatzaille gisa agertzen zela erran baitugu, orai hobeki muga dezakegu haren eginkizuna, aipatu ingurumean *predikatu aktualizatzaile* ere dela baieztatuz. Ingurumen horretarik kanpo ordean, *ba-* ez da gehiago molde berean beharrezkoa (hau da, ATJa elementu errematiko bakarra ez denean).

?? <i>Ama berriz, dator</i>	baina	– <i>ama, berriz, oinez dator</i>
		– <i>ama, berriz, etortzen da</i> (12)
		– <i>ama, berriz, etorri dator</i>

Altube-ren laneri esker, franko ongi ezaguna da zenbait bizkaitarrek erabiltzen duten itzulia, hemen azken adibidean aurkitzen duguna (ATJaren ondoan partizipioa). Aipu dugun egoeran, haren baliatzeak *ba-*ren erabilera aldaraziko du gisa den bezala. Hona literaturatik atera bi esenplu, lehenbizikoa Mogeli zor dioguna, eta bigarrena Erkiagari.

Irasten dabezan artean, ordiak eresten diardula entzun dantzu (Peru Abarka).

Emendik urrun zenbiltzala-ta nengoan, Kerman, baina ikusi zakustaz-eta, badakit zeure bazterrera zarena (Arranegi).

Gure bi aipuetan, *entzun dantzu*, eta *ikusi zakustaz*, beren perpausoko elementu errematiko bakarrak dira (13). Errepikapenaren jokua hartu ez balute idazleek, *ba-* sartu behar zuketean adizkeraren aurrean. Batzutan beste-

(11) Hizkuntzetan asertzio negatiboa da bereziki markatu ohi dena. Positiboa ordean, ez non ez den enfasiaraz edo kontrastez haren azpimarratzeko. Gure adibideetan interpretapen hau ere egin daiteke, baina ez da beharrezkoa (ikus infra.).

(12) Benturaz zenbait euskaldunek *egin* sartzeko joera dute holako kasu batetan (ikus gorago Ikaztegieta informatazalearen erantzunak). Gehienentzat ordean, eta Ipar aldean ororentzat, aditz nagusia aski da asertzio baten moldatzeko. Egia da, forma “irregular” batzu sortu direla horrela: *heldu naiz (banator); johan zira (bazoaz) ibilki dire (badabiltza)*, etab.

(13) Ez da dudarik bigarreanean; lehenbizikoan ere hala da, kontxtua ikusirik egiazta daitekeenaz.

rik erraten bada ere, uste dut, holako kasuetan, bi itzulien arteko diferentzia estilistikoa dela soil-soilik.

Erran gabe doa, errepikapena aditzaren topikalizatzeko erabiltzen bada, orduan *ba-* aurrizkia berriz agertuko dela:

jakin daki baina — ° *jakin, daki*
 — ° *jakin ere, daki*
 — *jakin (ere), badaki*

Lehenbiziko adibidean *jakin* partizipioak du predikatua gorpuzten; bes-teetan, ordean, pausa bat baita haren ondotik, edo *ere*, tema gisa agertzen da; horretaz, *ba-* ez bazaio eransten adizkerari, maingu gelditzen da esaldia.

1.2.2. *BA- aurrizkia, ATJa perpauseko lehenbiziko* ATJa esaldiaren hastapenean izateak *ba-*ren erabilera ohi dakarrela ezin ukatua da. Kasik obligatuzki asko euskalkitan. Hala diote, adibidez, Lafitte-k (baxenafar-lapurterarentzat), N^oDiaye-k (Baztanerarentzat) eta Rebuschi-k (Gipuzkera-arentzat).

Egia da anitz euskaldunek gaitzets litzaketela hauek bezalako esaldiak:

??*Da zozoa*
 ??*Nabil oinez*
 ??*Nago etxean*
 ??*Dakit hori*
 ??*Dauzkagu hiru*

Bizkitartean, ez dezakegu ahantz textu idatzietan, aspaldiskoetan bereziki, anitz molde horretako esaldi atzematen dela. Halaber, iruditze zait gaurko euskaldun askori, Hego aldekoeri bereziki, entzun dakizkiekeela. Ipar aldean guti agertzen dira egun orozko elaketa arruntetan; gehiago kausitzen ahal dira, aldiz, textu idatzietan, edo aditzen, berdin, hitzaldietan, hizkuntza “jaundu” nahi balitz bezala horrela (*-io-* aditzarekin edo kopularekin bereziki).

Bistan dena oso tratamendu berezia merezi dute beste zenbait itzulik, zeintan aditzaren osagai bat elipsiz ezabatua izan baita:

Nago egia ote den
Daukat hura dela hoberena

Lehen adibidean, *galdez nago* edo horrelako zerbait endelegatzen dugu, bestean, berriz, *segurtzat daukat* edo molde bertuko lokuzio bat. Arras bestelakoa baita azken egoera hau, utz dezagun besterik gabe, eta ikus ditzagun, *Peru Abarka*-tik ateraiak, zenbait adibide, guk aipatu joerari bizkar ematen diotenak (14):

(14) Hemen aurkeztu adibideak oro, Mogel-ek bere liburu famatuan kondatu “alegi” labur batetan atzematen dira. Benturaz nahitara erabilia zuen Mogel-ek, usaiaz kanpoko hizke-ra hau karia horretara. Gisa guztiez, maiztasun tikiago batetan bada ere, franko aise biltzen dira holako egiturak nobelako beste orrietan ere. (Ikus delako alegia 62-63. orr. etan).

- *Dirautsa ak oni*
- *Daroa, bada, etxera*
- *Darraiko etxekoa*
- *Noa neure etxera*
- *Dakit katuen berri*
- *Iatorko laguna*

Ez da dudarik hizkera arruntarentzat, enfasi joku bereziak kontutan hartzen ez badira, “jatorrago” irudituko zaizkigula euskaldun gehieneri esaldi horiek, elementu errematikoa aditzaren ezkerrean ematen bazaie, edo-eta, hola utzirik, *ba-* aurrizkia lotzen bazaio adizkerari.

Azken erabilera hau, hain zuzen, ipuinetan askotan erabiltzen dena da. Kondakizunaren harian, gertakariak elkarren segidan ematen direnean, usu, horrela moldatzen dira esaldiak, *ba-* erantsiz aditz trinko, aitzinean direneri. Gauza horretaz ongi konturatu zen Altube bera ere:

“Hay una clase, muy usual, de períodos de carácter narrativo en los que aparece cierto número de oraciones de afirmación inquirida relacionadas unas con otras, como formando una serie que termina generalmente con una oración precedida de la conjunción copulativa. Estas oraciones, en euskera, caracterizan a su verbo, si es sintético, por medio del adverbial *ba*, y si perifrástico, por el acento equivalente. (*Erderismos*, § 75).

Altube ohartzen zen beraz, batzutan, berak “oraciones de afirmación inquirida” deitzen zituen horiek ez zirela egiazki baieztasunaren bereziki markatzeko erabiltzen. Bizkitartean, nahiz ematen dituen adibideetan puntu hori garbi azaltzen den, ez du gaineratzen, holakoetan predikazioaren lehen elementuak aditzak direla beti. Altabada horregatik dute adizkera sintetikoek *ba-* hartu behar orduan.

Besterik da zergatik hori gertatzen den esplikatzeari; hau da, ATJ batek predikatua zergatik ez duen berak bakarrik osatzen ahal adieraztea. *Zergatik ?datoz* ez den enontzio osoa eta bai *badatoz* edo *hordatoz* (heldu direla errateko besterik gabe); zergatik, halaber, *??goaz (etxera)*, bitxi ohi zaigun gehieneri, eta ez: *bagoaz (etxera)*, edo *etxera goaz*.

Nik ez dut galdera hau erantzuteko biderik ikusten. Are gehiago dena, gaurko linguistikak ihardesteko posibilitate oso guti damaigula iruditzen zait. Beharbada, G. Guillaume-ren teoretara itzuli behar genuke argitasun bila, “subduction” deitu kontzeptura agian (15).

(15) G. Guillaumek, aditzari buruz egin zituen lanetan, euskararen kasua kontutan hartu zuen. Lacombe-rekin ukan zuen korrespondantzian (publikatzekoa) bizpahiru gutun badira, euskal aditzaz Guillaume-k zituen ideiak azaltzen dituztenak. Guk hemen aipatzen dugun arazoa ez da agertzen, baina euskal aditza nola moldatua den adieraztean, bazterretik bederen hunkitzen du. Hona, 1941.eko Maiatzaren 17ko gutunean zer dioen Guillaume-k, adizkera trinkoen moldaketaz:

1.2.3. *BA- aurritzia, ATJak ERE ezkerrean duenean.* ATJaren ezkerreko lehen elementua *ere* denean, *ba-* eransteko joera nabaria kausitzen dugu mendebaldeko euskalkietan. G. Rebuschi-k puntu hau ongi azpimarkatzen du *Structure de l'énoncé en basque* deitu bere lanean, eta ez da dudarik mendebaldeko euskalkiak bereziki aski hurbiletik darraizkiola joera horri. Hona adibide bat bizkaieraz *Kresala* obratik ateraita:

Bakarrik gelditu giñanian a, berandu be bazala ta, otz be begoala ta, arrai piska bat be bageukala ta... asi giñan etxeruntz.

Ikus dezakegu nola ATJak (*izan, egon, eta euki* aditzekin) *be* (bizk. *bere, hots; kom. ere*) hartzen duen ezkerretik, ondorioz, *ba-* agertzen delarik adizkeraren gainean. Ongi egiazta daiteke hemen, *ba-* aurritzia ez duela baieztasuna markatzen; *bere-*ren ondotik, ordean, haren sartzan beharrezkoa bezala sendi zukeen idazleak. Beste batzutan bistan dena baieztapena hobeki agertzen da, T. Agirrerri mailegatu exenplu honetan ikus daitekeenaz:

– *Zelan, bada, egoten zara Antonigaz?*

– *Asko askotan ez naz egon. Zeugaz be banago. (Kresala).*

*Ere-*rekin gertatzen denaren ulertzeko, lehen aipatu esplikabidera itzuli behar dugu. Alabaina, mendebaldeko euskalkietan, *ere, usu, koordinaziotik* lekora, topikalizatzaile gisa erabilia baita, ardura perpausaren egitura finkatzen du:

“En regard de *eginen luke, legike* nous montre abstraction faite du regroupement originel des éléments subduits, les effets d’une subduction à ce point excessive qu’elle ôte à *luke* la possibilité de subsister, même au titre d’auxiliaire, en tant que mot séparable.

L’hypothèse générale que j’avance ici est séduisante par plus d’un côté. Elle date psychologiquement le basque. Le basque, jusque dans sa structure actuelle, évoque le lointain écroulement (subductif) du mot primitif, avec les regroupements obligés qui ont suivi. Plus étroitement, cette hypothèse postule pour *legike* (homogène au niveau de la langue) et *eginen luke* (homogène seulement au niveau du langage) les mêmes éléments de départ et elle fait voir dans les deux constructions le double résultat d’un même traitement, la *subduction*, inégalement développé. *Legike* est le résultat de la subduction extrême (celle qu’on a dans *j’aimerais*) et *eginen luke*, le résultat de la subduction non extrême (celle qu’on a dans *j’ai aimé* ou l’auxiliaire, pas trop subduit, garde son existence de mot).

On échappe par cette hypothèse aux difficultés d’un “historicisme” qui paraît bien être une erreur dans la matière et qui consiste à vouloir, à toute force, établir une consécution entre les constructions typiquement différentes que la langue offre. Ce par quoi on est amené à faire de *legike* l’antécédent de *eginen luke* (ou inversement) alors qu’on se trouve en présence de deux formations typiques parallèles dans le temps, et qui ne doivent leur différence qu’au degré inégal du traitement commun qui les engendre à partir des mêmes éléments de base. La fait historique se réduit, en l’occurrence, à la préférence finalement accordée par le basque (sous des influences qu’on aperçoit) à la subduction la moins poussée: celle qui laisse subsister l’auxiliaire. Je crois d’ailleurs que le basque laisse à lui-même n’aurait pas pris cette voie et aurait, au contraire, en portant de subduction à ses plus extrêmes conséquences, conduit la langue à un polysynthétisme capable de continuer le mot si longtemps et si loin qu’il pourrait enfermer en soi une quasi-phase”.

X ere / Y
Tema / Errema.

Adibidez:

- a) *Nik ere / ondo dakit.*
- b) *Nik ere / ba-dakit.*
- d) *Nik ere? / dakit.*

Enfasi jokuetan aditza topikalizatu beharrez errepikatzen delarik, gauza bera gertatzen da, gorago jada ikusi dugunaz:

Ibili dabil baina Ibili (ere), badabil.

Azken egitura honetan ere, *ere*-ren indar berezia ager daiteke, hala nola partizipio errepikatua ATJaren eskuinetik doalarik:

keia an barruan bere baebillen ibilli (Erkiaga, *Arranegi*).

Ohargarri da nola aditz perifrastikoetan ber-joera nabariko den, *ere*-k aditz nagusia estaltzen badu. Hona Ubillos-en *Christau doctriñ berri ecarlea* deitu liburutik bi aipu, aski adierazgarriak:

Israelgo, ta Judaco Erregueac (...) asco naigabe neque ta pena emancizten Profetai; ta illeraci ere bacituen Profetatic batzuec.

Esan ere bazuen, egingo zuela (...) aliantza obeago bat.

Nahiz gipuzkeraz eta bizkaieraz joera hau aski indartsua dirudien, ez da holakorik gertatzen euskalki guztietan. Lapurtera-baxenafarreraz edo zube-roeraz adibidez, *ere* ez ohi da erabili mendebaldean bezala, topikalizatzaile gisa. Euskalki horietan *ere*-k predikatua bera batere eragozpenik gabe marka dezake, izan dadin adizkera trinkoaren aurreko elementua, edo berdin atributoa kopularen aitzinean, edo oraino aditz nagusia adizkera perifrastikoetan:

Berriz ere diot...

(Gezurti eta) gaixto ere da.

(Hola pentsatzen dut eta) erraten ere dut.

Zer nahi gisaz hemen dioguna ez da hertsikiegi ulertu behar, joera ezeztatzen duten kontradibideak aski errazki aurki baitaitezke, aditz perifrastikoe-kin bereziki, mendebaldeko euskalkietan; hona baño *Peru Abarkatik: Zuk bata badakizu, ikingo ere dozu bestea*. Bestalde *ere*-ren erabilera ez da beti oso erregularra, ez eta, adibidez kopularena: *Baina mirakuilua ez da xoilki egia bat (...). Da ere, gauza bat, egintza bat...* (Lapeyre, *Kredo*).

2. BA- BAIEZKOAREN AZTERKETA SEMANTIKOA

Lehen parteko azterketak *ba*- aurrizkiak ukan dezakeen eginkizun sintaktikoa argitan ezarria duela uste dut. Ikusi dugu zer moldetan aditz trinko

batekin osaturiko asertzio positiboetan, berez modalitate markatzaile den aurrizki hau, predikatu gauzatzaile edo aktualizatzaile ere izan daitekeen. Bizkitartean, gramatiketan haren eginkizun semantikoari beregainki kasu ematen zaio. Gu ere, bigarren parte honetan, azterketa horri lotuko gatazka.

Lehenik gogora dezagun horri buruz zer erran ohi den euskal gramatiketan. Bi azterbide proposatzen dira maizenik, lehena Altubek finkatu zuena, bigarrena Lafitte-ri zor zaiona.

Altubek baiezkoko modalitatearen fokalizatzaile bat zekusan aurrizkian: "En todas las oraciones cuyo elemento inquirido es la cualidad afirmativa del verbo, la flexión verbal va provista, si es sintética del prefijo *ba-*". (*Erderismos*, 73). Bide beretik doaz, bai Villasante, bai Arejita:

"Aditzaren BAITASUNA adierazteko da BA izkia. Derrioz ipini beharrekoa da galdegaia aditzaren baitza dogunean." (*Euskal joskera*).

"Cuando el inquirido es la afirmación y el verbo es sintético, exige la presencia del prefijo *ba-* en el dicho verbo." Halarik ere gaineratzen du Euskaltzainburuak: "Si es práctica universal de la lengua, pero tampoco preceptiva o excluyente de otra". (*Sintaxis de la oración simple*).

Azterketa honen arabera, beraz, *ba-* galdegai marka gisa aurkezten da (baiezkoko modalitatearen fokalizatzailea).

Lafitte-k berriz beste zerbait, piska bat desberdin dena, diosku: "Quant à la nuance précise qu'ajoute ce *ba-* au sens du verbe, il n'est pas facile de le définir: disons qu'il lui donne un sens absolu, un sens plein, souvent subjectif et continu (...). En tête d'une phrase, le *ba-* est courant chez les vieux auteurs; cette place indique quel'on tient à mettre le verbe en relief." (*Grammaire basque*, § 787).

Ikus daitekeenaz, Lafitte-rentzat *ba-k* aditzaren beraren erran-nahia josten du, edo azkartuz ("sens absolu, sens plein"), edo aspektuan hunkiz ("sens subjectif et continu"); fokalizazioa ere aipatzen du, baina ez baitasunarentzat ("verbe mis en relief").

R. Lafon-ek (Schuchardt-en erranak bere eginez) hemen aipatu bi ikusmoldeak biltzen zituen. Haren arabera *ba-*ren eginkizuna hau zen: "faire ressortir en quelque manière la signification du verbe, ainsi que la signification substantielle des verbes auxiliaires", edo "la signification positive par rapport à la négative" (*Formes simples du verbe basque*, 438. or.).

N'Diaye-k, berriz, oso dudazkoa ematen du *ba-*ren betekizuna edukinaren aldetik: "La forme préfixée et la forme non-préfixée ne s'opposent pas dans le contenu, ce sont des variantes positionnelles: la forme en *ba-* apparaît toujours lorsque le verbe est placé en tête de l'énoncé ou de la proposition subordonnée (...). Dans les autres positions on trouve indifféremment la forme simple ou la forme préfixée". Hala eta guztiz ere, N'Diaye-k ongi azpimarka-

zen du, aurkaritasun ezin hautsizkoa badela (“opposition constante”) *izan*-ekin kopula denean eta existentzia-predikatua denean (*Structure du dialecte basque de Maya*, 225. or.).

So aldi honen ondotik *ba*- aurrizkiak ekar ditzakeen semantikazko gora-beherak ikertuko ditugu. Lehenik *izan* eta *edun*-en kasuak aipatuko ditugu, eta bai eta *jakin*-ena ere. Ondotik *ba-k* har ditzakeen balio desberdinak ikertuko ditugu; azkenik, *ba*- kopularekin eta adizkera perifrastikoetan nola agertzen den ikusiko dugu. Azterketaren harian Ipar eta Hego aldeko erabilerearen arteko diferentziak hobeki agertuko zaizkigu.

2.1. IZAN aditza eta BA- aurrizkia

Ba- predikatu aktualizatzaile izanik, haren eginkizun sintaktikoak ondorio handiak ukanen ditu *izan* bezalako aditz batentzat, zein, dakigunaz, hiru moldetan agertzen ahal baitzaigu: aditz laguntzaile gisa (mementuan egoera hau bazterrean utzia dugu ikus 2.4.), kopula gisa, eta aditz oso gisa (orduan existentzia predikatua dela erran genezakeelarik).

Bada, erregela hau eman daiteke: *izan* existentzia predikatua denean, *ba*-rekin agertzen da obligatuzki. Ongi uler bedi: ez diogu, *ba*- harekin erabiltzen delarik *izan* beti aditza denik, geroago ikusiko dugunaz, laguntzaile denean edo kopula ere gerta baitakioke hori (nahiz bakanago); hots, ez diogu *ba-k* beti existentzia predikatua urkilatzen duenik, soilik *aditz gisa* gorpuzteotan *izan*-ek beharrezkoa duela (konpara: *izan da da*, *izaten da*, *izanen da*, baina *bada*).

Honen ondorio garbia ondoko esaldien konparaketan azalduko da:

Hemen euskaldunak dira / Hemen euskaldunak badira (Ici ce sont des basques / Il y a des basques).

Ogia da / Ogia bada (“C’est du pain / Il y a du pain”).

Gizonak dira / Gizonak badira (“Ce sont des hommes / Il y a des hommes”).

Ezkerreko esaldietan *izan ba*- gabe delarik kopula da, eta ezkerretik dauzkan elementuek dute predikatua osatzen.

Eskuineko esaldietan berriz, *izan ba-k* lagundua delarik, aditz gisa interpretatzen dugu (beste interpretapena ez da debekatua, baina kontextu berezia eskatzen du); ezkerretik heldu diren elementuak tematizaturik daude, eta predikazioa haien izateari (existentziari) dagokio (nahiz formalki mugatzailea baduten, ez ditugu ondorioz mugatuan interpretatzen (16).

(16) Garbikiago derradan: existentzia ez daiteke nekez baizik determinazioa aserik edo saturaturik daukan elementu batez predika. Alabaina determinazio aseak existentzia aurre-suposatzen du. Hal ere *Jainkoa bada* erran daiteke “Dieu existe” errateko, edo *infernua bada*.

Erran gabe doa, funtsean, ez duela *ba-k* egiazki aldarazten perpaus horien esan nahia (edukin aldaketak deus ez du ikustekorik baitasunarekin). Hala ere aurrizkia enontzioen egitura sintaktikoaren markatzera heldu baita, ezin uka hark ere horretan parte hartzen duela.

2.2. °EDUN aditza eta BA- aurrizkia

Izan-ekin *ba-k* ukan dezakeen eragin berezia (*izan*-ek dituen eginkizun gramatikal eta logikoen ondorioa dena) °*edun*-ekin ere agertzen ahalko da batzutan. Bestalde, beste zenbait kasutan, Ipar eta Hego aldeko erabilerak berezi behar dira, ez baitatoz bat.

2.2.1. °*Edun* forma biltzaileetan.

Gauza ezaguna da euskaraz maiz, guziz ele egitean, perpausoko elementuen erlazioak modu desberdinez adieraz ditzakegula. Adibide hauetan, eman dezagun, hola gertatzen da:

Haren senargaia da / Senargaia du (“C’est son fiancé”).

Zure etxean dira / Etxean dituzu (“Ils sont chez vous”).

Ene lagunak dira / Lagunak ditut (“Ce sont mes amis”).

Lafitte-k “formes enveloppantes” deitzen ditu bigarren itzuli horiek (17), eta guk euskaraz hemen “biltzaile” hitza erabiliko dugu haien izendatzeko. Ikus daitekeenaz ezkerreko perpausuan *izan*-ekin adierazia, eskuinean °*edun*-ekin agertzen da, beti esaldi egitura bera atxekia delarik:

X (tema hemen ezabatua) / Predikatua + kopula.

Horretaz, deus miresgarririk ez da lehen *izan*-entzat adierazi duguna berriro aurkitzen badugu: kopula (*ba-* gabe gehienetan) alde batetik, eta bes-tetik aditza (*ba*-rekin). Gure adibideak berriz har ditzagun:

Senargaia du / Senargaia badu (“C’est son fiancé / Elle a un fiancé”).

Etxean dituzu / Etxean badituzu (“Ils sont chez vous / Vous en avez chez vous”).

Lagunak ditut / Lagunak baditut (“Ce sont des amis / J’ai des amis”).

Gauza bera gertatuko da beste lehenagoko adibideak hartzen baditugu, eta forma inplikatibo batetan erabiltzeko, kopula °*edun*-en bidez adierazten badugu:

Hemen izate linguistikoa segura delarik, erreferentziazkoa dudazkotzat ematen da gisa batez-Holako enontzioek halako aire polemikoa dute, beste existentzia-predikazioetan atzeman ohi ez dena.

(17) Ez nahas forma biltzaileak (eta inplikatiboak) eta alokutiboak, nahiz batzutan itxura bera duten, “bilketa” 2. pertsonarekin egiten delarik (*etxean dituzu*, adibidez, alokutiboa izan daiteke, eta inplikatiba ere).

Ogia da (hau) / Ogia dugu (hau) // Ogia badugu (“C’est du pain // Nous avons du pain”).

Ohart bizkitartean, Hego aldeko euskaldunentzat bereziki, *izan*-ez erranak ez duela hedadura bera. °*Edun* aditz osoa izan daiteke *ba-* gabe.

2.2.2. *Ba*-ren erabilera °*edun*-ekin Ipar eta Hego aldean.

Dematzagun bi euskaldun, bata baxenafartarra bestea mugaz beste partekoa, norbaitek *Zer duzu sakelan?* galdutuz gero hona nola ihardets lezaketen zeinek bere aldetik:

– *Dirua dut.*

– *Sosa badut.*

Horiek dira usaian egiten diren erantzunak holako kasuetan (horrek ez baitu erran nahi ez dela besterik egiten ahal). Nabari da bi jokabide desberdin direla hor *ba*-ri buruz, Hego aldean *ba*-dun forma izanen baita markatua, eta Ipar aldean berriz, *ba-* gabekoa.

Hego aldean hurbiletik jarraikitzen zaio eskema orokorrari, aipatu galdea honela ulertzen delarik: zerbait baduzu sakelan, zerbait hori zer den jakin nahi nuke. Ipar aldean aitzitik, bi puntu horiek ez dira berezten, eta eskema nagusia hautsirik, berez erantzunaren muina (predikazioarena) dena, tema edo mintzagai gisa agertzen da (itxuraz, ez egiaz).

Uste dut azken jokabide hau berria dela, edo bederen bestea baino berriago. Adibidez haur prodigoaren parabolari, “homo quidam habuit dos filios” latinezko esaldia, *ba-* sartuz itzultzen dute Duvoisin-ek, L. Leon-ek eta Lafittek, Leizarraga eta Haranederrek berriz *ba-* gabe: *Gizon batek zituen bi seme* (ikus Villasante, *Sintaxis de la oracion simple*, 25. or.).

Galda daiteke *ba*-ren agertze hori edozein egiturarekin gertatzen den edo bakarrik objektua + aditza dugularik erremaren bizkar hezurra (laster ikusiko dugun bezala, horrelako zerbait gertatzen baita *jakin* aditzarekin). Ez dut uste. Ipar aldean *nork du hori?* galdeari, *nik badut* ihardetsiko zaio askotan. Beste itzulia (*nik dut*), mugaz horraindian atxekia izan dena, ez da deusetan ere agramatikala, bai, ordean, markatua, eta beraz indar handiagokoa. Kontrasta jokuetan aurkitzen dugu konparazioe:

Ez dut nik, anaiak du.

ISerg.ak hertsiki fokalizaturik egonik, *ba-* holakoetan ez ohi diogu erans-ten °*edun*-i. Galderetan ere, *ba-* gabeko forma erabiltzen da: *Nork du? Zer dugu?*

Ohargarri da aipatu joera hau beste aditz batekin kausitzen dela, *jakin*-ekin hain zuzen ere. Hego aldean ere haatik berezitasunak baditu azken honek, nahiz Ipar aldeko erabileratik aski urrun dagoen:

Ipar aldean: *jakin*-en erabilera (°*edun*-enean bezalaxe) *ba*-rekilakoa da forma ez markatua, aditzaren ezkerrean den elementua edozein kasutan egonik ere.

Zer daki? Anitz gauza badaki.

Nork daki? Nik badakit.

Hala ere forma markatueta, bereziki enfasiakoetan edo kontrastetan, ATJa *ba*-gabe erabiltzen da:

Jainkoak daki!

Nik dakita?

Bakotzak bere berri daki, nik neure (J. Hiriart-Urruti).

Hego aldean: *ba*-k forma markatua erakusten du, salbu kasu batetan: objektua + ATJa taldea dugunean, objektuak kualifikazio kuantifikazio eragiketarik ez badu jasaten, *ba*-eransten ohi zaio aditzari (18):

Nor den dakit? baina Nor den badakit.

Etorriko naizela dakizu baina Etorriko naizela badakizu.

Euskara dakit? baina Euskara badakit.

Ipuinak dakizkite baina Ipuinak badakizkite.

Objektuaren gainean determinazio eragiketa zerbait eginez gero ordean *ba*-ez da erabiliko:

Euskara ondo dakizu.

Ipuin asko dakizkite.

Nik ipuin zaharrak dakizkit, ez berriak

Etxeko euskara dakit (besterik ez).

Ipar aldeko joerara itzulirik salbuespen bat aipa dezagun, *ba*-ren sarzeari kontra doakiona; *guti* eta *bakarrik ba*-rekin elkargaitz baitira; konpara:

Anitz liburu baditu baina *Liburu guti du.*

Gauza anitz badakizu baina *Gauza guti dakizu.*

Bi atorra baditut baina *Bi atorra bakarrik ditut.*

Bi hizkuntza badazkit baina *Bi hizkuntza bakarrik dakizkit.*

Ezkerreko adibideetan, kuantifikazio eragiketagatik, *ba*-lotzen zaie °*edun* eta *jakin* aditzari (holakoa denaz gero joera nagusia Ipar aldean); ezkerrekoetan, aitzitik, kuantifikazioa *guti*-ren bidez egiten baita, edo *bakarrik*-ek lagundurik, *ba*-ez da agertzen (19). Bi bidez esplika daiteke salbuespen hau:

(18) Joera batez mintzo garelara ez ahantz: kontradibideak eman daitezke, hala nola Etxepareren bertsu hau: *Gaixteria egitia laido dela dakizu* (XII, 15).

(19) *Bakarrik*-en erabilera hau gazteen artean nabari da bereziki, zaharragoek *baizik* + ezeztapena enplegatzen dute.

I) *guti* eta *bakarrik* berez beti fokalizazio hertsia baten markatzaileak direla baieztatuz; II) *guti* eta *bakarrik* semantikoki negatiboak (eta beraz *ba*-rekin elkargaitzak) direla erranez.

2.3. Ba-ren balioak

Aurreko lerroetan *izan* eta *°edun*-en kasua aztertzean, *ba*- aditzari gorputz ematera heldu dela ikusi dugu. Adibidez, *ba*- agertu behar da *izan*-ekin, “exister, y avoir” balioaren emateko (Lafitte, § 540), eta *°edun*-ekin “posséder” frantsesez erraten denaren adierazteko (Lafitte, § 584). Joku hori, hala ere, zuzen-zuzenki aitzinetik aipatu *ba*-ren eginkizun sintaktikoati datzeko. Orain, berriz, aurrizkiak bestalde har ditzakeen balioez ariko gara.

Izan eta *°edun*-ek *ba*-rekin edo *ba*-gabe bi itxura hartzen ahal badituzte (*ura da / ura bada; semea du / semea badu*), beste aditzekin ez da holakorik gertatzen, eta *ba*-ren balioa baitasunaren inguruan eraikiko da (ezen ez den dudarik gure aurrizkia baitasunari dagokiola). Bizkitartean nola esplikatu Altubek eta Lafitte-k horren adierazpen desberdinak ematen baitituzte *ba*-ren ekarpen semantikoaz? Entseia gaitzen ihardestera.

Asertzioak, gauzak larriki aurkeztuz, bi modutan egiten direla erran daiteke: positiboan edo baiezkotan (hiztunak esaldia positiboki bere gain hartzen duelarik), ala ezezkoan (negatiboki egiten duelarik). Bi modalitate horiek, ordean, ez dira orekan, baiezkoa oinarrian dugulakotz beti. Gauza ezaguna da alabaina ezetzak aurretik positibotasuna eskatzen duela nahi-ta-ez. Desoreka honen ondorioa da asertzio positiboek, berez, ez dutela marka berezirik behar (ezezkorik eza aski zaie).

Gure auzia hor hasiko da: *ba*- aurrizkiak zerbait *gehiago* ekartzen duelarik, zeren marka da zuzen? Baitasunarena, noski. Bai, baina zer gisaz? Nolabait positibotasun markatu hau kontrastiboa dela erranen dugu; hots, kontrasta batetan dauka oinarria; gisa batez baiezen azkar hori *modalitate negatiboaren ukadurari* dagokiola kontsidera daiteke. Ideia hori eskema honetan bil daiteke:

asertzioa	positiboa	negatiboa
ez markatua	\emptyset	$\xrightarrow{\text{ukoa}} \text{ez}$
markatua	$\xleftarrow{\text{ukoa}} \text{ba-}$	ez (20)

(20) Ezezkoan asertzio markatuek ez dute morfema berezirik baliatzen.

Ukadura gisa azterkatzen dugun baitasun hori gerta daiteke solaskideen arteko harremanetan, baina beste batzutan mintzairaren barneko elementuetan ere erroztatzen da. Lehen kasuan, *ba-* polemikazkoa edo eztabaidakakoa aurkitzen dugu. Uste dut hori dela gogoan atzekitzen, Hego aldeko tradizio gramatikalean Altuberen lanez geroztik. Hiztunak, haren solaskideak positibotasuna dudatan ematen duela edo egin dezakeela suposatzen du, eta baieztatzeko indar ematen dio. Adibidez:

Bizimodu airosa darama, baina hala ere elizan badabila.

Bizkitartean beste oinarririk ukan dezake baitasunaren markatzeko beharrak. Izan ere, zenbaitetan, bai-ala-ez-kako joku hau solaskideen arteko harreman enontziatiboetan baino gehiago aditzaren beraren egitura semantikoan oinarritzen da, aspektualitatearen aldetik bereziki. *Ba-*k orduan positibotasuna markatuz, ez du hainbat baieztapena (afirmazioa) adierazten, baina beste zerbait aditzaren semantismoari doakiona (Lafitte-k aipatzen duen azterbidea berriro atzematen dugu horrela). Ikus dezagun hori *joan* bezalako aditz batekin.

Modalitate asertiboak *joan* aditzari aplikatuz, *+joan / -joan* bikotearekin adieraz daiteke. Orain bikote hori, enontzio batetan, erlazio ordenatu baten barnean moldatua dela demagun; bi posibilitate ditugu, konparazioe, ordena kronologiko baten barnean:

1. *+joan...-joan.*
2. *-joan...+joan.*

1. Kasuan, *ba-* modalitate negatiboaren ukapena denaz gero, “*-joan*” egoerara ez dela pasatzen azpimarratzen da. *Joan*-ek adierazi ekintza bururapenik gabe kontsideratua da, beti bere jarraikian espresatua da, bururapenik eza markatua delarik. Exenplu baten emateko: *denbora badoa.*

2. Kasuan, aldiz, “*-joan*” egoeratik ateratzen dela azpimarratzen da. Aditzaren ekintza bere hastean kontsideratua da, haste horrek “*-joan*” egoeraren amaieran oinarri duelarik. Adibidez, *hemendik banoa* erraten denean, *partitzen naiz* edo *lekuak husten ditut* errateko, hau da, *ez naiz gehiago “joan-gabe” egoten.*

Ez dakit hemen doi bat trakeski azaldua ongi ulertzen den. Bil dezadan laburki arrazoinamendua:

– *Ba-*k asertzioen modalitate positiboa marka dezakeela (ez baita ahantzi behar haren eginkizuna urrunago ere joaten dela batzutan lehenago ikusi bezala);

– *Ba-*k positibotasun markatua kontraste batetan finkatzen duela, modalitate negatiboaren ukadurari baitagokio;

— modalitate asertiboek, solaskideen harreman enontziatiboak ez ezik, aditz predikatuaren semantikazko itxura ere molda dezaketenez gero, *ba*-aurrizkiak aditzaren erran-nahiz edo-ta aspektualitatea hunki dezakeela.

Ikusten dugu ez dugula hemen erregelarik, ez deus gisa horretakorik. *Joan* aditzarekin proposatu azterketak *ba*-ren balioak eraikiak direla erakutsi digu, eraikitze horretan bai aditzaren beraren semantismoa, bai kontextua kontutan hartzeko direlarik.

Ez da harritzeko beraz, aurrizkiak kasik balio tenporala hartzen badu batzutan, hala nola ikus baitaiteke *Gerrateko ibillerak*, Alkain eta Zabalaren liburutik atera pasaia honetan:

...Oju au egin genduan indar aundiz:

— *Alto!*

Bat an ari zan, makurtuta, aldare inguruko alfonbra bati su eman ezinik. Beste alfonbra batzuk bazeuden emanak; baina artean sua indarrrik gabe.

Hemen ere *ba*- /+ erlazio kronologikoki ordenatu batetan finkatua da (*su eman ezinik / bazeuden emanak*), modalitate jokoa manera horretan, denboran ere funtsatzen baita. Horko esaldia erdarara itzulirik, *déjà, entonces* edo holako zerbait enplega daiteke, nahiz egiazki haien parekorik ez den agertzen euskarazko textuan.

Beste batzutan aurrizkiak egoera baten iraupena markatzen ahalko du bereziki, ekintza bat pasiboki aurkeztua delarik oroz gainetik:

Baina igandeak dituk hemen hitsak! Hirixka baten aldean girelaik, han ez izaki elizarik (...). Harma harturik, bagoazik denak ihizirat. Hiltzen diuk zer nahi xori mota (...). Akitu girelarik, irakurtzen, izkiriitzen bagaudek, ez girenean joaten ihizirat.
(I. Etxepare, *Buruxkak*, 115. or.).

Hobeki ulertzen da orain menturaz zergatik *ba*-agertzen den pasibo edo anti-pasiboetan, gure adibidean bezala; alabaina haiek ere modu bertsuko topologia baitute:

Egun osoak banagok eramanik (J. Etxepare, *Buruxkak*, 119. or.).

Orai baditiat erosiak estalgi batzu (idem., 114. or.).

Baitasunari lotua izanik *ba*-ren balioak itxura bat baino gehiago har dezake, solaskideek kontextuen arabera moldatzen dituztenak. Hala ere maiz, biziki arina da aurrizkiak ekartzen duena, zeren ororen buru aski hurbil baitira forma markatua eta ez markatua aditz gehienekin:

Isilik dago (ez markatua).

Isilik badago (markatua, nolabait negazioa ere hor azpian da; adibidez, haur beti mintzatzen den batentzat, zenbait minutuz aditzen ez denean, *To, isilik badagok!* erran daiteke, isilik egote hori bitxi edo dela gisa batez azpimarratuz).

2.4. Ba- aurizkia aditz-jokabide perifrastikoa

Orain artino *ba*-ren eginkizuna aditz-jokabide trinkoaren barnean ikertu dugu, hori baita erabilera gehien agertzen dena. Bizkitartean gure aurizkia jokabide perifrastikoan ere kausitzen dugu zenbaitetan.

Bai Altubek, bai Arejitak aipatu dute kasu berezi hori; azken honek adibide hau ematen digu.

- *Ez dozu ikusi, ba!*
- *Badot ikusi.*

Ipar aldean, gaur egun bederen, itzuli pasiboetarik lekora (ikus gorago aipatu adibideak, Etxeparenenak bereziki), biziki bakan gertatzen dira holako itzuliak. Menturaz lehenago errazkiago erabil zitezkeen literaturaren lekukotasunak erakustera ematen duenaz:

Mundu honetan badirogu batak bertzia engana (B. Etxepare, I, 139).

Ohart aditz perifrastikoetako erabilera, aditz laguntzailea aditz nagusia baino lehenago emateko joera bizia badela, usaiako ordenaz infrentzuz, hots. Hala ere, ez da beti horrela gertatzen:

Ene copà edanen baduçue, eta ni batheyaturen naiçen baptismoaz batheyaturen baçarete (Leizarraga, Mateo XX 23) (21).

Funtsean jokabide perifrastikoetako erabilerak eta kopularekilakoak egite handia dute. Azken hau —uste dudana— biziago da Hego aldean egun, Ipar aldean anitz jendek, testetan proposatzen zaielarik, beltzuri egiten baitiote. Bizkitartean ez bide da beti horrela gertatu:

Nahi bada ez nizan diñe / egünko pheredikari baniz (Phantzart, 11).

Halaber, zenbait aditz lokuziotan, hala nola *maite ukan*-ekin: *Nihaurk ere gerthuz maite bazitut* (B. Etxepare, X 11).

Ba-ren balio holako kasuetan arrunt afirmazioaren mailakoa da. Ez dugu aurkituko beraz ATJekin agertu ñabardunak, aspektualitatearen aldetik adibidez.

Altubek perifrastikoetako erabilera aharretan kausitzen dela dio; Arejitak ere holako zerbait diosku: “eztabaidaka ezetz eta baietz lagun bik diarduenean”. Ez dut uste afirmazioa egoera horretara muga daitekeen, nahiz orduan den benturaz, hobekienik eta indar handienarekin nabaritzen. Batzutan galderetan agertuko da (alegiatzko galdeak egia erran, hau da baietza aurre-suposatzen dutenak), edo berdin asertzio hutsetan:

(21) Ikusi ditudan sei itzulpenetarik bakarra da, pasaia horretan, itzuli honen erabiltzeko. Hurbilenak, *bai* nolabait sartzen dutenak, L. Léon eta Liturgi euskaratzaile taldearenak dira:

Ene kalitza edanen duzue, bai... (L. Léon).

Nire kaliza edan, bai, edango duzue;... (L. E. T.).

*Diferençia horeq / Badeiquia malleurig ecarten (Charlemagne, 93, b.).
Oh Elcho chipia / Bahiça ausartçen / Enne desafiatçera (idem, 513. b.).
Oh ferragus urguluxia / Baçaiç ounxa doluturen (idem, 278. b.).*

2.5. Ba-ren bi aurpegiak: enontziazio edo predikatu mailakoak

Azterketa honen ondotik *ba*-ren erabileran bi itxura aurkitu ditugula erraten ahal dugu:

— Lehenean aurrizkian enontziazioa bera du jomuga, orduan baitasuna bera markatzen duelarik, dela polemika baten ildoan, dela, bestela ere, baiezkoko asertzio bati indar gehiago emanaz.

Ba- hori dugu beti kopularekin edo aditz laguntzaileekin, baina forma trinkoetan ere ager daiteke.

— Bigarrenak berriz predikatua du jomuga. Zenbaitetan predikatuek beharrezkoa dute, hala nola existentzia-predikatuak, edo bestek ere, adibidez ATJa predikazioaren hastapenean denean. Beste batzutan, beharrezko izan gabe, aditzaren erran nahia nolabait hunkitzen du, aspektualitatean bereziki.

Bi aurpegi horiek, enontziazio mailakoa alde batetik eta predikatu-mailakoa bestetik, jadanik ezagunak genituen. Altuberen ondotik (nahiz hura *ba*-ren eginkizun sintaktikoari ere ohartu zitzaion), lehena da bereziki aipatzen Hego aldeko gramatiketan; Ipar aldekoetan, aldiz, Lafitte-ren bidetik, bigarrena. Hala ere gogoan eduki berezkuntza honek, hein batetan azterketa lagunt badezake, engaina ere bagaitzakeela. Alabaina gehienetan *ba*- aurrizkiak molde ezin berezizko batez nahastekatzen baititu bere eginkizun eta balio desberdinak.